

СЛОВАЦЬКІ СОНЕТИ В ПЕРЕТЛУМАЧЕННІ ЗАКАРПАТСЬКИХ МИТЦІВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1(49)

УДК 821(437.6) – 193.3 : 821.161.2(477.87) : 81'255.2

DOI:10.24144/2663-6840/2023.1(49).76–82.

Ліхтей Т. Словацькі сонети в перетлумаченні закарпатських митців; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. У статті аналізуються словацькі сонети в мистецькому перетлумаченні закарпатських перекладачів. Як відомо, крайові письменники завжди цікавилися поетичною словесністю сусідів-словаків, у творчому доробку яких жанр сонета нерідко належав до провідних. Хоча алюзії та ремінісценції на окремі сонети з добре знаної у слов'янському світі поеми Яна Коллара «Донька Слави» й знаходимо в спадщині закарпатських просвітителів XIX століття, до повноцінного відтворення канонічних сонетів українською з дотриманням їх художніх особливостей, специфічної архітекtonіки тощо в регіональній літературі дійшло аж у другій половині XX століття завдяки перекладацькому чину Андрія Патруса-Карпатського, Петра Скунця та Дмитра Кременя.

Трійка обдарованих закарпатців подарувала українським читачам сонети таких яскравих репрезентантів словацької поезії XX століття, як Павол Орсаг Гвездослав («Криваві сонети»), Антон Придавок («Мандрівнича кров», «Смуток»), Еміл Болеслав Лукач («Гіркий докір»), Ян Костра («Лихий цей вечір»), Іван Галл («Коли опадає листя»), Мирослав Валек («Ті, інші...», «Мишачий сонет») та Любомир Фелдек («Сонет про птаха чатака», «Провітрювання неба»). До процедури аналізу залучаємо також паралельні переклади авторства Максима Рильського та Дмитра Павличка.

Загалом дослідження українських перекладів словацьких сонетів засвідчило копітку працю закарпатських майстрів пера з текстом оригіналу, однак високохудожніми, естетично довершеними насправді можемо вважати тільки перетлумачення Шевченківських лауреатів Петра Скунця та Дмитра Кременя. Словацькі сонети в їх мистецькій інтерпретації несуть потужний емоційний заряд, вони є вагомим духовно-інтелектуальним надбанням вітчизняної культури.

Ключові слова: сонет, словацька поезія, український художній переклад, Андрій Патрус-Карпатський, Петро Скунець, Дмитро Кремень.

Постановка проблеми. Закарпатські письменники завжди цікавилися поетичною спадщиною сусідів-словаків, у творчому доробку яких жанр сонета нерідко належав до провідних. Сонет, зокрема, проходить через творчість таких знакових словацьких митців, як Павол Йозеф Шафарик, Ян Коллар, Гвездослав, Янко Єсенський, Іван Краско, Іван Галл, Ян Костра, Павол Горов, Мирослав Валек, Любомир Фелдек, Ян Бузаші та ін. Уже в творчості відомих закарпатських культурно-освітніх діячів XIX століття простежуються інспірації, мотиви, нав'язні, до прикладу, Колларовою сонетною поемою «Донька Слави» (О. Духнович «Руський марш», О. Павлович «Спогад», «Пісня русько-слов'янська...»). Однак до повноцінного відтворення словацьких канонічних сонетів українською з дотриманням їх художніх особливостей, своєрідної архітекtonіки в крайовій літературі дійшло аж у другій половині XX століття завдяки перекладацькому чину Андрія Патруса-Карпатського, Петра Скунця та Дмитра Кременя. Трійка закарпатців подарувала українським читачам сонети таких яскравих репрезентантів словацької поезії, як Гвездослав («Криваві сонети»), Антон Придавок («Мандрівнича кров», «Смуток»), Еміл Болеслав Лукач («Гіркий докір»), Ян Костра («Лихий цей вечір»), Іван Галл («Коли опадає листя...»), Мирослав Валек («Ті, інші...», «Мишачий сонет») та Любомир Фелдек («Сонет про птаха чатака», «Провітрювання неба»). Цей унікальний доробок давно чекає на глибокого, вдумливого інтерпретатора.

Аналіз досліджень. Якщо після виходу в світ 1961 року Гвездославових «Кривавих сонетів» у перекладі А. Патруса-Карпатського на книжку відразу ж з'явилося кілька відгуків з-під пера Григорія Кочура, Володимира Ладичця, Федора Лазорика та деяких інших рецензентів, то українські перетлумачення словацьких сонетів авторства Петра Скунця та Дмитра Кременя ще не були предметом докладного вивчення у вітчизняному літературознавстві, в українській славістиці. Щоправда, в цьому контексті варто згадати дві оглядові статті Степана Бобинця «Літературне Закарпаття кінця XX-го – початку XXI століть у вимірах художнього перекладу» та «Сріберні передзвони між Тисою і Дунаєм», у яких науковець, крім іншого, зачаровується елегантною грою зі словом Д. Павличка та Д. Кременя, даючи загалом високу оцінку їх інтерпретації Фелдеківського «Сонета про птаха чатака».

Мета статті – розглянути словацькі сонети в українських перекладах А. Патруса-Карпатського, П. Скунця та Д. Кременя, залучаючи до процедури аналізу паралельні варіанти перекладів з-під пера інших українських митців, зокрема М. Рильського, Д. Павличка, Бориса Тена; наголосити на ролі закарпатських перекладачів у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин.

У роботі над статтею спираємося передусім на культурно-історичний, описовий, контекстуально-інтерпретаційний та компаративний **методи дослідження**.

Вклад основного матеріалу. Першим закарпатським письменником, який обрав для перекладу складний жанр сонета, став Андрій Патрус-Карпатський. Ідеться про «Криваві сонети» визначного словацького поета Гвездослава: цей антивоєнний цикл вважається вершиною його творчої майстерності. До процедури аналізу залучаємо також переклади окремих сонетів авторства М. Рильського, Бориса Тена та Д. Павличка.

Системного дослідження про українські переклади «Кривавих сонетів», як, зрештою, і про інші поетичні переклади з творчості П. Орсага Гвездослава, немає донині. Хоча окремі відгуки, статті чи рецензії українських та словацьких літераторів, серед яких А. Болек, В. Конопелець, Г. Кочур, Ю. Кундрат, В. Ладижець, Ф. Лазорик, Т. Ліхтей, М. Роман та інші, засвідчують, що інтерес до творчості Гвездослава зростає і що «Криваві сонети» залишаються й сьогодні такими ж актуальними і злободенними, як у часи їх написання.

«Криваві сонети» є реакцією поета-патріота на події Першої світової війни, свідком якої йому довелося стати. Цей доволі сугестивний цикл створено в самий розпал війни (протягом серпня–вересня 1914 року), однак опублікувати його одразу означало б трагічний фінал для самого автора. Тільки обмежене коло поетових побратимів знало про існування сонетів і тільки один з віршів «*Ó, vřať sa skoro, mĕru mlénú!*» був надрукований Ю. Яношкою в «Церковних листах» безпосередньо під час війни, та й то – без наведення прізвища автора. Вперше весь цикл вийшов окремою книжечкою в Празі аж 1919 року.

У своїх сонетах Гвездослав гостро засуджує безглузде кровопролиття, переконує, що війна віддаляє людство від Христового вчення, призводить до братовбивства, деградації, здичавіння людини. Серце вірного сина свого народу болить за кожне безвинно втрачене життя. Думки поета наповнюються то гнівом, осудом, протестом, то розпачем, усвідомленням безпомічності, приреченості, то божественною вірою в те, що настане-таки довгоочікуваний мир і переможе «королівство братерства і любові».

Перший (вступний) сонет «*Spev o krvi...*» є своєрідним роз'ясненням символіки назви циклу: чому саме **кров** і яку **кров** хоче оспівати поет. Звичайно ж, ту, що, наче трояндовий квінт, проступає на сором'язливому дівочому личку, ту, від якої рум'яніють дитячі щічки, коли в снах їх пестить ангел-охоронець, ту, що в сплетінні зі святим духом освітлює чоло Пророка на вітварі, що, як дивотворна волога, дає волю до життя і творчості... Однак, підсумовує митець у розпачі, «*či myslia na to kedy mäsiari?*» – «чи думають колись про все це м'ясники?» [Hviezdoslav 1996, с.391].

Уже цей перший сонет є надзвичайно проблемним для перекладу. Ось як, наприклад, відтворено вираз *ked' v snách ho [dĕt'a] laska anjel-pestitel'*: «коли дитина бачить ніжні сни» (А. Патрус-Карпатський) та «*зусмішку тонку дитини в материнськiм сповитку*» (Д. Павличко). Отже, образ **анге-**

ла-охоронця не знайшов свого втілення в жодному з перекладів. Як, зрештою, втрачено поняття «духа» в перекладі А. Патруса чи «церковного вітваря» в перекладі Д. Павличка.

Відразу зауважимо, що в пізнішому перевиданні Гвездославових сонетів Д. Павличко отримав можливість дещо відкоригувати написання біблійних назв і понять у своїх перекладах («Антологія словацької поезії ХХ століття», 1997). Стосовно ж А. Патруса-Карпатського, то тут дозволимо собі зробити ширший коментар, який дасть можливість збагнути причину деяких суттєвих промахів перекладача.

Митець народився в міжвоєнному Закарпатті, тобто в час, коли край входив до складу Чехословаччини. Був затятим русофілом, членом підпільної комсомольської групи, друкувався на сторінках прокомуністичних видань. Твори молодого автора В. Бірчак навіть назвав відгуками комуністичної урядової поезії («Літературні стремління Підкарпатської Русі», 1937). Коли на Закарпатті почався рух за Карпатоукраїнську державу, А. Патрус порвав із москвофільством і став співцем нового дня. За активну політичну діяльність поета весь час переслідували, а 1939 року він навіть сидів у фашистському концтаборі, звідки йому дивом вдалося втекти і виїхати на Львівщину. Оскільки Патрус володів словацькою і чеською мовами, під час війни, крім безпосередньої участі в боях, був перекладачем при Чехословацькій військовій місії в Москві й Самарі. Після війни, 1947 року, на підставі сфабрикованих даних (йому інкримінувалися співпраця з фашистами та шпигунська діяльність) поет отримав 25 років тюрми. В грудні 1956 року був звільнений у зв'язку з недоведеністю звинувачень. Саме на засланні в Сибіру з'явилася його рукописна збірка табірних сонетів, яку митець присвятив невинним жертвам сталінської Голготи. Однак воля митця була надламаною і страх перед системою переслідував Патруса практично все життя, що, як не прикро, позначилося і на його творчості [Ференц 2003, с. 90–102].

За переклад «Кривавих сонетів» А. Патрус-Карпатський, як нам видається, взявся з кількох причин: по-перше, він сам пройшов пекло війни, про що написав десятки художніх творів та нарисів, по-друге, сонетний жанр став близьким для нього як для автора табірних сонетів, по-третє, поет володів словацькою мовою, а по-четверте, це була елементарна можливість виживати й бути причетним до культурно-мистецького життя регіону. А. Болек у своїй розвідці про відтворення строфічної структури оригіналу в перекладі А. Патруса твердить, зокрема, що закарпатський письменник переживав, чи впорається він з таким складним завданням, а тому в процесі перекладу часто консультувався з відомим закарпатським поетом В. Ладижемцем та східнославацьким прозаїком Ф. Іванчовим [Болек 1972, с. 46]. До речі, В. Ладижець згодом одним з перших написав і рецензію на виданий окремою книгою український переклад «Кривавих сонетів» [Орсаг 1961], в якій дуже високо оцінив роботу Андрія Патруса, закинувши як незначну хибу «недотримання

точної побудови самого сонета» [Ладижець 1962]. Про цю хибу, яка, за словами В. Ладижця, не може затьмарити собою всього, чого досяг у роботі Патрус-Карпатський, визначний український перекладач Г. Кочур в огляді пражських видань на сторінках «Всесвіту» висловився так: «... перекладачеві не завжди вистачає сил в боротьбі з оригіналом. Насамперед впадає в око одна пільга, яку дозволив собі А. Патрус-Карпатський: у Гвездослава ми маємо справу з строгими канонічними сонетами, поет дотримує усіх правил сонетної форми, отже, вживає однакових рим в обох катренах. Перекладач порушує це правило, катрени в нього мають різні рими, то й сонети перетворюються на якісь сонетоїди чи, принаймні, на **вільні сонети** (...). Якщо вже існують якісь закони віршування, то, мабуть, треба-таки їх дотримуватись, а надто в канонічних формах, як-от сонети, бо порушення цих законів інакше не можна пояснити, як недбалістю чи недостатньою майстерністю» [Кочур 1962, с. 74].

Зауважимо, що цей доволі різкий відгук Г. Кочура на переклад Патруса-Карпатського є цілком виправданим і торкається, як бачимо, лише питання відтворення форми. Можна собі тільки уявити, що творилося в душі Григорія Порфирівича, коли він розмірковував над художньо-мистецьким рівнем Патрусівського доробку, над частими перекрученнями змісту оригіналу в перекладі. Однак, очевидно, написати про це митець не наважився, позаяк через свою «українськість» і так постійно перебував під пильним оком провладних служб. Тому тільки наприкінці своєї рецензії Г. Кочур зауважує, що переклад явно потребує доопрацювання й прозора натякає, що «Криваві сонети» заслуговують на те, аби вийти в Україні «в мистецьки довершеному перекладі» [Кочур 1962, с. 74].

Майже паралельно з відгуками В. Ладижця та Г. Кочура в літературно-мистецькому часописі «Дукля» вийшла рецензія Ф. Лазорика. Автора вразила некоректність перекладача стосовно тексту першотвору, особливо – свідоме ігнорування понять з релігійної сфери («Бог», «янгол», «дух», «християнство» тощо). «Але ж Гвездослав не був марксистом і в його світогляді багато християнської моралі, – обурюється рецензент. – А оминання цього, де тільки вдалося, міняє оригінальність автора» [Лазорик 1962, с. 84].

Зауважимо, що Гвездослав справді виростав у глибокорелігійному середовищі, де мова Біблії та церковних літургій була природною складовою свідомості усіх членів його родини. Саме Біблія та «Канціонал» Ю. Трановського, як пізніше зізнався сам Гвездослав, стали для нього істинним дровом пізнання символів віри, духовних уявлень про Христа, школою формування власних життєвих засад та джерелом поетичного натхнення.

Не забуваймо, однак, що й переклад, і рецензії на нього побачили світ у часи активної боротьби з церквою та насадження атеїстичного способу життя. Чудово усвідомлював це і сам Ф. Лазорик, а тому, вказавши на явні упущення перекладача, вирішив уберегтися від зайвих непорозумінь із систе-

мою, підсумувавши свою розвідку так: «Оті приклади навіть я тільки як зразок неточності передання оригіналу в усіх місцях перекладу. Розумію вагу практичного значення такої заміни щодо ідейного виховання сучасного читача, якому з голови вибиваємо релігійний дурман» [Лазорик 1962, с. 84].

Але повернемося до тексту. Восьмий сонет, до прикладу, розпочинається гірким, вистражданим криком-болем:

Krest' anstvo tvoje – lož je, faloš, tam!

[Hviezdoslav 1996, с. 395].

У перекладі А. Патруса-Карпатського:
Що християнство? – лжа і є, й було!

[Орсаг 1961, с. 28],

у перекладі Бориса Тена:

Твоє те християнство – лжа, обман!

[Словацька поезія 1964, с. 149],

у перекладі Д. Павличка:

*Твій бог – брехня, твоя любов – то крам,
а християнство все твоє – омана!*

[Антологія 1997, с. 16].

«Ця вогненна інвектива, – пише В. Конопелець, – звернена до людства, якому автор дорікає за відступ від повелінь Христа, за його вдаване христо- і братолюб'є, втоплене у крові. Це збагнули і відчули всі, крім А. Патруса-Карпатського, який вдався до сумнівного (і з боку історичного, і з боку поетичного) загальника, засудивши християнство як таке, хоча Гвездослав засуджує якраз псевдохристиянство» [Конопелець 1988, с. 70].

Особливої уваги заслуговує 28-ий сонет, який дослідники творчості Гвездослава умовно означили «пушкінським». Автор сміливо вступає в полеміку з російським поетом. З позицій слов'янина і патріота відстоює право кожного слов'янського народу розвиватися вільно, збагачуючи рідну культуру. Довгий час критика цей сонет оминала, наголошуючи в основному на великому впливові Пушкіна на розвиток творчості окремих словацьких поетів, серед яких згадувався і П. Орсаг Гвездослав. З цього приводу Д. Павличко зауважує: «Гвездослав розвивав ідею єдності слов'ян, але він чи не перший із словаків збагнув, що слов'янська ідея розсипається в прах, як тільки до неї доторкається великодержавний російський шовінізм (...). Його слов'янофільська ідея вже перебуває в конфлікті з фальшивим слов'янофільством царської Москви, яка поневолювала українську, білоруську й польську нації...» [Антологія 1997, с. 11].

Подібні думки знаходимо в аналітичній статті «Гвездослав і Пушкін» відомого братиславського українця М. Неврлого: «Пушкін був представником вищих верств суспільства, обертався навіть у царських салонах, був сином великого імперського народу. Гвездослав – напротивагу йому – був селянським сином, представником малого поневоленого народу. Те, що боліло Гвездослава, не боліло Пушкіна» [Неврлий 2001, с. 43].

Саме тому Пушкін і Гвездослав мали різко протилежні погляди на війни. У «Кавказькому полоненому» Пушкін звеличує загарбницьку війну, коли на «негодуючий Кавказ» піднявся царський

«орёл двухглавый», тоді як Гвездослав такі війни різко засуджує. Значно ближчими до Гвездославових є погляди нашого Т. Шевченка («Сон», «Кавказ»...), про що, між іншим, написано в дослідженні совацького вченого А. Болека «Павол Орсаг Гвездослав і Тарас Шевченко», опублікованому в науковому збірнику педагогічного факультету Пряшівського університету (1966. – Т. 2. – С. 3–10). Ось як звучить зачин оригіналу та переклади «пушкінського» сонета:

*Nie, Puškine môj, mysl' ou vysoký,
ty mylil si sa, podráždením chorý:
Vraj, musejú sa stiect' -zliat' v ruskom mori
tie naše bystré slavian-potoky,*

alebo ono – vyschne ráztoky
[Hviezdoslav 1996, с. 404].

Переклад А. Патруса-Карпатського:
*Ні, Пушкіне, хоч слашний твій пеан,
Ти помиливсь, роздратуванням хворий,
Що мусять злитись у російським морі
Колись потоки бистрі всіх слов'ян,*

Інакши в розтоках висохне воно...
[Орсаг 1961, с. 48].

Переклад М. Рильського:
*Ти помилився, Пушкіне великий,
в роздратуванні мовивши сліпим,
що в руським морі злитися однім
повинні всі слов'янські наші ріки,*

а коли ні, то висохнуть навіки...
[Словацька поезія 1964, с. 149].

Переклад Д. Павличка:
*Мій Пушкіне, думок височино,
ти помилився, мовивши у гніві,
що мусять всіх слов'ян річки бурхливі
в російське море злитись, бо воно –*

в притоках пересохне аж по дно
[Антологія 1997, с. 25].

Заради справедливості слід зауважити, що дух оригіналу вловили всі перекладачі. Кожен з них, у міру своїх можливостей, намагався відтворити цей складний сонет. Щоправда, в перекладі А. Патруса вже традиційно порушено архітектуру оригіналу. Крім того, у першій строфі явно бракує дієслова («сказав», «мовив», «написав» тощо). Стосовно ж перекладів М. Рильського та його гідного учня Д. Павличка, – вони є високоякісними, мистецьки довершеними, хоча кожен по-своєму оригінальний і самотній.

Не обійшов увагою словацькі сонети й Петро Скунець. Якщо взяти до уваги факт, що сам закарпатець сонетів не писав, можна тільки дивуватися, як блискуче він відтворив «Мандрівничу кров» та «Смуток» Антона Придавка (1904–1945).

Принагідно зазначуємо, що вибір творів для перетлумачення не був випадковим. А. Придавко – автор, близький П. Скунцю по духу, він мав щире ставлення до українців, підносив українську культуру на теренах міжвоєнної Чехословаччини, пере-

кладав та популяризував українських авторів [Ліхтей 2022, с. 49].

Ось як звучить оригінал та переклад сонета Антона Придавка:

*Smútok
Ked' drsná chvíľa spev svoj v srdci vylúdi
a samota sa do života zaryje,
ked' stlejú v duši fialové preludy,
je bolesť taká ako oheň rakyje.*

*Raz išiel svetom človek s ružou na hrudi
a veselé si húdol cestou árie –
len bál sa: na rázcestí dakde zabľúdi
a život nakloni si ako stonku ľalie.*

*Deň chvíľam olovené krídla pripínal
a vlieval do pohára času horký žiaľ.
Kdes' v diali skučal vietor ako príšera*

*a zvony vyzváňali ztážka do šera,
že cigánovi slza padla do husiel',
ked' nimi z duše bolesť vyrezávať chcel* [Сучасна словацька поезія 2012, с. 53].

Переклад Петра Скунця:
Смуток
*Настане мить, яка в шершавім слові
вчорашній спів од серця одсіче,
і в серці зникнуть привиди лілові,
і лютій біль, як ракія, спече.*

*Йшов чоловік, співав навскоси злові,
цвіли на грудях ружі гарячі –
лише боявся: на крихкім стеблові,
зламавши, мрія кровію стече.*

*Хвилинам крила день налив свинцем
і з чаші часу випив жаль хильцем.
По-вовчи десь вітри завили сонні,*

*і світу тяжко роздзвонили дзвони,
що впала в скрипку цигану сльоза
в ту мить, як біль із пісні вирізав* [Сучасна словацька поезія 2012, с. 53–54].

А. Придавко, якому судилося нелегка планида та на короткий життєвий вік якого припали дві світові війни, часто в своїх творах розмірковує над місією Поета. В сонеті «Смуток» словацький митець також розвиває цю тему. Він переконаний, що справжній талант не може бути уярмленим, його слово має бути щирим, правдивим, сміливим. Надто в непрості часи, коли за правду, вільнодумство, непокору можна поплатитися життям. І тільки Поетові вирішувати: зламатися, скоритися, а чи випити цю гірку чашу до дна.

Сонет «Смуток» П. Скунець перекладав у часи, коли його власна творчість опинилася під забороною через філософсько-медитативну поему «Розп'яття» (1971). Як відомо, наклад книжки було знищено, а молодого автора майже десятиліття не друкували. В такій задушливій атмосфері саме художній переклад дозволяв не випадати з творчої орбіти, триматися на плаву, бути причетним до

мистецького цеху. Напевно, в образі співця з сонета А. Придавка молодий закарпатський письменник побачив себе, свою скалічену долю, свою переламану, але неурямлену музу.

Одразу зауважимо, що архітектоніку сонета «Смукот» відтворено бездоганно, у повній відповідності канонічній формі першотвору (абаб абаб ввг гтг). Щодо змісту, то автор дуже толерантно й виважено працює з текстом словацького автора, місцями навіть посилює образи та емоції. До прикладу, *veselé si húdol árie* («веселі наспівував арії») в перекладі П. Скунця подано як «співав навскоси злові»; *zablúdi á život nakloní si ako stonku lalie* («заблукає і життя його нагне, як стебло лілії») в Скунцевому перетлумаченні – «на крихкім стеблові, зламившись, мрія кровію стече»; *deň chvíľam olovené křídla prírínal* («день хвилинам чіпляв свинцеві крила») – у Скунця «хвилинам крила день налив свинцем»; *rohár času* («склянка часу») увиразнено ще й евфонічно як «чаша часу».

Переломний момент (антитеза), який засвідчує, що для митця настають складні часи, в оригіналі відтворено як *kdes' v diali skučal vietor ako príšera* («десь вдалині вітер заскавчував, як привид»), а в перекладі П. Скунця «по-вовчи десь вітри завили сонні» (тобто, подано сигнал, що на безневинну жертву вже чатує хижий звір). І далі: *a zvony vyzváňali stážka do šera* («і дзвони тяжко задзвонили (роздалися) у присмерку») в перетлумаченні українською – «і світу тяжко роздзвонили дзвони» (тобто, не просто «озвалися», а повідомили про біду, лихо, нещастя).

Цікавою є кінцівка сонета. В останньому терцеті сльоза впала в скрипку саме тоді, коли співець «хотів вирізати біль з душі». Натомість у П. Скунця сльоза впала в скрипку «в ту мить, як біль із пісні вирізав». Тобто, за П. Скунцем, співець душа – це і є його пісня. Й уся кінцівка є цілком природною, якщо повернутися до першого катрена сонета, а відтак простежити смислове наповнення вірша (теза – антитеза – синтез).

Отже, поезія А. Придавка в перекладі П. Скунця набуває глибшого логічного обрамлення, «композиційного» увиразнення: слово – спів – пісня. А далі – на розсуд читача. Саме йому доведеться розкривати приховані смисли: що ж сталося зі співцем, який у тяжкі часи зневіри, приреченості, страху ніс людству слово правди.

Низку словацьких сонетів з-під пера Е. Б. Лукача, Я. Костри, І. Галла, М. Валека та Л. Фелдека переклав українською Д. Кремень. Духовно закарпатець особливо зріднився з лірикою Л. Фелдека: саме він подарував словацьким читачам «Зачарованого поганина» Б.-І. Антонича, поезію українських митців-шістдесятників. Д. Кремень захоплювався творчістю конкретиста Л. Фелдека й мріяв про книжкове вибранне його доробку в Україні. Реалізації цих шляхетних задумів завадила смерть закарпатського перекладача. Серед віршів, які встиг перетлумачити, містяться й два сонети. На особливу увагу заслуговує нині вже хрестоматійний «Сонет про птаха чатака». Українською його відтворив та-

кож Д. Павличко.

Вірш входить до першої поетичної збірки Л. Фелдека «Єдиний солоний дім» (1961) і є зразком канонічного сонета (абаб абаб ввг гтг), щоправда, автор опускає розділові знаки. Поезія побудована на принципі гри зі словом: в образі птаха чатака бачимо самого поета, який потерпає від спраги, чекає сезону дощів, чатує на небесну вологу, адже живиться тільки нею. В іншому разі на чатака чекає смерть. Сезон дощів як символ суспільно-політичних змін, однак, не приходить. Тож нічого доброго це чатаку–птаху–поету не віщує. Сонет, як і більшість віршів Л. Фелдека, є автобіографічним. У часи тоталітаризму батька поета з політичних мотивів було ув'язнено, а сам митець упродовж 1961–1973 років був безробітним і виживав тільки з власної творчості, переважно завдяки перекладацькій діяльності (його друга збірка вийшла аж у 1970 р.). Фактично до 1989 року творчість Л. Фелдека була напівдисидентською.

Простежимо, як відтворюють Д. Кремень та Д. Павличко перший катрен сонета:

*Na cestách Indiou som videl vtáka
čo v suchých dobách spáva nečinne
a s nežnou zlostou doby dažďov čaká
Z nádoby neba vie piť jedine*

[Словацька поезія в перекладі Д. Кременя
2011, с. 28],

переклад Д. Кременя:

*Я в Індії побачив птаха сонну
що в сухій крильми не затріпоче
а в ніжній злості жде дощів сезону
Бо тільки з блюдюра неба п'єти хоче*

[Словацька поезія в перекладі Д. Кременя
2011, с. 29],

переклад Д. Павличка:

*Я в Індії такого бачив птаха,
що непорушно в час посухи спить,
у снах дощів чекає сіромаха,
бо воду тільки з неба вміє пити*

[Антологія словацької поезії ХХ століття
1997, с. 206].

Отже, в *suchých dobách*, тобто в часи застою, в добу тоталітаризму, чатак чекає сезону дощів з *nežnou zlostou* (з ніжною злістю). Ця цікава, з використанням оксюмору, характеристика образу чатака, яскраво увиразнена Д. Кременем, випадає з поля зору Д. Павличка. А між тим, вона є вагомою, сутнісною, адже пояснює психологічний стан героя, який не в силах подолати реалії життя, а відтак є фатально приреченим. Натомість дощі символізують прихід змін, що мають дати спраглому поживу для творчості, допомогти вижити. Адже чатак уміє пити тільки і винятково з небесної посудини – *z nádoby neba vie piť jedine*, на чому, на відміну від Д. Кременя, дуже вдало зацентрував Д. Павличко. Саме «уміє пити», а не «хоче пити». Він не вередує, не є перебірливим, просто така його природа: аби поезія була правдива і чиста як сльоза, чатак мусить живитися лише небесною вологою. Це засвідчує й початок другого катрена: *čátaka vtáka nepřiláka mláka* (птаха чатака не ва-

бить млака, тобто вода з болота чи калюжі). Наповнений евфонічно (чудові алітерації та асонанси) цей рядок, на жаль, не знайшов свого втілення, гармонійної реалізації в жодному з перекладів: *на чатах птах і цвіль калюж бездонну / не п'є* (у Д. Кременя) та *чатаком зветься він. Небесна бляха...* (у Д. Павличка). Натомість саме в антистрофі спостерігаємо готовність чатака радше померти від спраги, аніж піддатися спокусі напитися з болота, наковтатися бруду.

У першому терцеті Л.Фелдек прозраджує, про кого, власне, йдеться в тексті, хто насправді ховається за образом чатака:

Tá podobnosť Ach koho pripomína...

А в останньому терцеті висновкує:

Úbohý čatak básnik bez básní.

Д. Павличко перший терцет творить, так би мовити, «від себе». Тут немає й натяку на експресивний вислів оригіналу: «Та подібність Ох кого ж нагадає...». А в Д. Кременя натомість спостерігаємо констатацію факту, яка розмиває ефект здивування і, як наслідок, здогадки, що йдеться про самого митця: *Та схожість знов нагадає сьогодні...*

І, нарешті, кінцівка: *Нещасний чатак Без віршів поет* (Д. Кремень) і *Чатак убогий, то поет без пісні* (Д. Павличко). Обидва варіанти є вдалими, та все ж переклад Д. Кременя є максимально наближеним до першотвору.

Висновки. Отже, закарпатські письменники завжди цікавилися поетичною словесністю сусідів-словаків, у творчому доробку яких жанр сонета нерідко належав до провідних. Перші переклади словацьких канонічних сонетів з'явилися в крайовій літературі в другій половині ХХ ст. Серед перекладачів – А. Патрус-Карпатський, П. Скунець та Д. Кремень; серед перетлумачених українською – такі визначні словацькі поети, як Гвездослав, А. Придавок, М. Валек, Л. Фелдек та ін. Аналіз українських перекладів переважно засвідчив копійку роботу закарпатських митців зі словом, їх високу художню майстерність. Не все із задуманого, щоправда, вдалося втілити А. Патрусові-Карпатському, тоді як перекладацький доробок П. Скунця та Д. Кременя несе потужний емоційний заряд, є вагомим духовно-інтелектуальним надбанням обох культур – словацької та української.

Література

1. Антологія словацької поезії ХХ століття / перекл., передм., комент. Д. Павличка. Київ : Основи, 1997. 254 с.
2. Болек А. Гвездославові «Криваві сонети» та їх український переклад. *Дукля*. 1972. № 2. С. 44–49.
3. Конопелець В. Вічно «Криваві сонети». *Дукля*. 1988. № 1. С. 68–73.
4. Кочур Г. Видано в Пряшеві. *Всесвіт*. 1962. № 7. С. 73–74.
5. Ладижець В. Традиції дружби. *Літ. Україна*. 1962. 12 червня.
6. Лазорик Ф. В боротьбі за мир : Про переклад «Кривавих сонетів» П. О. Гвездослава. *Дукля*. 1962. № 1. С. 81–84.
7. Ліхтей Т. Словацька поезія ХІХ–ХХ ст. в літературному дискурсі Закарпаття. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспект комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття*: монографія. Ужгород: РІК-У, 2021. С. 135–156.
8. Ліхтей Т. Словацька поезія в художньо-естетичній парадигмі Петра Скунця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2022. Вип. 2(48). С. 48–53.
9. Неврлий М. Гвездослав і Пушкін. *Дукля*. 2001. № 4. С. 41–44.
10. Орсаг-Гвездослав П. Криваві сонети / пер. із словац. мови, післям. А. Патрус-Карпатський. Братислава-Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1961. 55 с.
11. Словацька поезія. Антологія / ред. Г. Кочур, Л. Первомайський, М. Рильський. Київ : Державне видавництво художньої літератури. 416 с.
12. Словацька поезія в перекладі Дмитра Кременя. *Між Карпатами і Татрами*. Вип. 16. Ужгород, 2011. 48 с.
13. Сучасна словацька поезія в перекладі Петра Скунця. *Між Карпатами і Татрами*. Вип. 18. Ужгород: Ліра, 2012. 72 с.
14. Ференц Н. Поезія і поети Закарпаття. Літ.-крит. статті. Ужгород : Мистецька лінія, 2003. С. 90–102.
15. Hvezdoslav. Dielo II. Bratislava : Slovenský tatran, 1996. 560 s.

Referenses

1. Antolohiya slovackoi poezii XX stolittia (1997) [An anthology of Slovak poetry of the 20th century]. Perekl., peredm. ta koment. Dmytra Pavlychka. Kyiv: Osnovy. 254 s. [in Ukrainian].
2. Bolek A. (1972) Hvezdoslavovi «Kryvavi sonety» ta yikh ukrainskyi pereklad [Hvezdoslav's «Bloody Sonnets» and their Ukrainian translation]. *Duklia*. № 2. S. 44–49 [in Ukrainian].
3. Konopelets V. (1988) Vichno «Kryvavi sonety» [Forever «Bloody Sonnets»]. *Duklia*. № 1. S. 68–73 [in Ukrainian].
4. Kochur H. (1962) Vydano v Priashevi [Issued in Pryshevo]. *Vsesvit*. № 7. S. 73–74 [in Ukrainian].
5. Ladyzhets V. (1962) Tradytii druzhby [Traditions of friendship]. *Lit. Ukraina*. 12 chervnia [in Ukrainian].
6. Lazoryk F. (1962) V borotbi za myr : Pro pereklad «Kryvavykh sonetiv» P. O. Hvezdoslava [In the struggle for peace: About the translation of «Bloody Sonnets» by P. O. Hvezdoslav]. *Duklia*. № 1. S. 81–84 [in Ukrainian].

7. Likhtei T. (2021) Slovatska poezii XIX–XX st. v literaturnomu dyskursi Zakarpattia [Slovak poetry of the 19th–20th centuries. in the literary discourse of Transcarpathia]. *Linhvalnyi ta ekstralinhvalnyi aspekt komunikatsii v multykulturnomu seredovyshchi Zakarpattia*: monohrafiia. Uzhhorod : RIK-U. S. 135–156 [in Ukrainian].
8. Likhtei T. (2022) Slovatska poezii v khudozhno-estetychnii paradyhmi Petra Skuntsia [Slovak poetry in the artistic and aesthetic paradigm of Petr Skunets]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Uzhhorod. Vyp. 2(48). S. 48–53 [in Ukrainian].
9. Nevryli M. (2001) Hviezdoslav i Pushkin [Khviezdoslav and Pushkin]. *Duklia*. № 4. S. 41–44 [in Ukrainian].
10. Orsah-Hviezdoslav P. (1961) Kryvavi sonety [Bloody sonnets] / per. iz slovats. movy, pisliam. A. Patrus-Karpatskyi. Bratislava-Priashiv : Slovatske pedahohichne vydavnytstvo, viddil ukrainskoj literatury. 55 s. [in Ukrainian].
11. Slovatska poezii (1964) [Slovak poetry]. *Antolohiia* / red. H. Kochur, L. Pervomaiskyi, M. Rylskyi. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury. 416 s. [in Ukrainian].
12. Slovatska poezii v perekladi Dmytra Kremenia (2011) [Contemporary Slovak poetry translated by Peter Skunets]. *Mizh Karpatamy i Tatrany*. Vyp. 16. Uzhhorod. 48 s. [in Ukrainian].
13. Suchasna slovacka poezija v perekladi Petra Skuncja (2012) [Contemporary Slovak poetry translated by Peter Skunets]. *Mizh Karpatamy i Tatrany*. Vyp. 18. Uzhhorod: Lira. 72 c. [in Ukrainian].
14. Ferents N. (2003) Poezii i poety Zakarpattia [Poetry and poets of Transcarpathia]. *Lit.-kryt. statii*. Uzhhorod : Mystetska liniia. S. 90–102. [in Ukrainian].
15. Hviezdoslav (1996) *Dielo II*. Bratislava : Slovenský tatran. 560 s. [in Slovak].

SLOVAK SONNETS IN REINTERPRETATION BY TRANSCARPATHIAN ARTISTS

Abstract. The article analyzes Slovak sonnets in artistic reinterpretations by Transcarpathian translators. As it's known, regional writers were always interested in the poetic literature of their Slovak neighbors, in which the genre of sonnet often belonged to the leading one in the creative field of work. Although allusions and reminiscences on individual sonnets from a well-known in the Slavic world poem by Yan Kollar «Daughter of Glory» are also found in the heritage of Transcarpathian enlighteners of the 19th century, a full reproduction of canonical sonnets in Ukrainian with observance of its artistic features, specific architectonics etc., in the regional literature was reached as far as in the second half of the 20th century thanks to the translations by Andriy Patrus-Karpatskyi, Petro Skunts and Dmytro Kremin.

A trio of gifted Transcarpathians presented to Ukrainian readers sonnets of such bright representatives of Slovak poetry of the 20th century as Pavol Orsag Hviezdoslav («Bloody Sonnets»), Anton Prydavok («Mandrivnycha blood», «Sadness»), Emil Boleslav Lukach («Bitter Rebuke»), Yan Kostra («The Wicked this evening»), Ivan Gall («When the leaves fall»), Myroslav Valek («Those, others...»), «Mouse Sonnet») and Liubomyr Feldek («Sonnet about the chatak bird», «Airing the sky»). The parallel translations by Maksym Rylskyi and Dmytro Pavlychko are also involved in the procedure of analysis.

In general, a study of Ukrainian translations of Slovak sonnets testified the hard work of Transcarpathian masters of pen with the original texts, however, we can actually consider them highly artistic, aesthetically perfect only in reinterpretations by Shevchenko Laureates Petro Skunts and Dmytro Kremin. Slovak sonnets in their artistic interpretation carry a powerful emotional charge, they are of significant spiritual and intellectual asset of the national culture too.

Keywords: sonnet, Slovak poetry, Ukrainian artistic translation, Andriy Patrus-Karpatskyi, Petro Skunts, Dmytro Kremin.

© Ліхтей Т., 2023 р.

Тетяна Ліхтей – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; tetiana.likhtej@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6612-5733>

Tetiana Likhтей – Candidate of Philology, Associate Professor of the Slovak Philology Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; tetiana.likhtej@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6612-5733>